

Vluchtelingenbescherming behelst meer dan het opzetten van wat tenten in de regio

Het is een treurige misvatting dat we er al zijn als we vluchtelingen beschermen tegen oorlog, geweld en mensenrechtenschendingen. Wie vlucht, verliest zijn rechtsbescherming, maar bovenal zijn thuis. Het bieden van toekomstperspectief is daarom een noodzakelijk onderdeel van de vluchtelingenopvang. Dat wordt door politici als Samsom en Azmani maar al te gemakkelijk vergeten.

NANDA OUDEJANS

Universitair docent rechtsfilosofie aan de Universiteit van Tilburg

De vluchtelingen crisis die Europa in zijn greep houdt heeft voor veel twijfel over de houdbaarheid van het VN-Vluchtelingenverdrag en het daaruit voortvloeiende internationale beschermingsregime voor vluchtelingen gezorgd. Het zou niet bedoeld zijn voor zulke grote aantallen vluchtelingen. Dit miskent echter de historische context waarin het verdrag tot stand is gekomen: de miljoenen vluchtelingen, ontheemden en staatlozen die zonder enige vorm van bescherming verspreid waren over het door twee wereldoorlogen verwoeste Europa.

We doen er daarom goed aan in herinnering te brengen waarvoor het verdrag ook al weer bedoeld is. In dit artikel geef ik een rechtsfilosofische analyse van de uitgangspunten van het Vluchtelingenverdrag. Waar in de geschiedenis en theorievorming van het

internationaal vluchtelingenrecht 'bescherming' het belangrijkste is – veelal begrepen als bescherming tegen vervolging, onmenselijke behandeling en oorlogsgeweld – staat in onderhavig betoog het begrip asiel centraal.

Hoewel 'asiel' een kernbegrip is, al was het maar omdat de vluchteling die aan de grenzen verschijnt zichzelf presenteert als asielzoeker, bestaat er in de internationale gemeenschap geen overeenstemming over de betekenis van asiel. Mijn analyse van de ambitie van het Vluchtelingenverdrag verheldert het begrip asiel en informeert ons derhalve over de betekenis van het recht op asiel zoals is neergelegd in artikel 18 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie.¹ Een progressief en realistisch antwoord op de vluchtelingen crisis moet zijn vertrekpunt nemen in de gedachte dat het bieden van asiel

een kernwaarde is van de Europese Unie die zichzelf niet langer enkel begrijpt als interne markt maar ook als mensenrechtengemeenschap.

Buitengrenzen dicht: opvang in de regio

Tegenover de overweldigende hoeveelheid mensen die vluchtelingen in woord en daad bijstaan, leeft de zorg dat de vluchtelingenstroom onbeheersbaar wordt. De aantallen zijn te groot, de vluchtelingen te verschillend van ons en het maatschappelijk draagvlak een dun laagje ijs waar we elk moment doorheen dreigen te zakken. Verschillende analyses wijzen het falend Europees grensbeleid aan als een van de oorzaken van de huidige crisis. Het argument is dan dat de Europese Unie de binnengrenzen afschafte omwille van het vrij verkeer van personen en het realiseren van de interne markt, maar daarbij vergat dat zij ook nog een buitengrens te bewaken had.

Zo betoogde Paul Scheffer in een omvangrijk opiniestuk in *NRC Handelsblad* dat 'het een grote vergissing [is] geweest om de binnengrenzen op te heffen en geen werk te maken van het beschermen van de buitengrenzen.'² De suggestie is dat de vluchtelingen crisis het hoofd moet worden geboden door de buitengrenzen te beveiligen en te stabiliseren waardoor het aantal asielzoekers die vaste voet op Europees grondgebied proberen te zetten drastisch zal verminderen.

Deze suggestie heeft ook zijn weg gevonden naar regeringspartij VVD, die met *Grenzen aan de opvang* een visie heeft gepresenteerd op het indammen van de vluchtelingenstroom. Wezenlijk voor het stabiliseren van de buitengrenzen is regionale opvang van vluchtelingen. Dat zou de noodzaak wegnemen bij vluchtelingen om door te reizen naar Europa. Het VVD-plan komt er in de kern op neer dat vluchtelingen uitsluitend in de eigen regio worden opgevangen: 'Met het creëren van voldoende adequate opvang in de regio, maken we asielaanvragen in Europa overbodig. Er is dan geen recht op asiel meer binnen Europa.'³

De VVD realiseert zich natuurlijk dat exclusieve regionale opvang toekomstmuziek is. Zolang deze nog niet is gerealiseerd, stemt de partij er dan ook mee in vluchtelingen op te vangen in Nederland – met dien verstande dat opvang altijd tijdelijk is en gericht op terugkeer: 'Voorop moet staan dat opvang in Nederland tijdelijk is, namelijk tot een asielzoeker in de veilige havens in de regio terecht kan. Asielzoekers dienen zo snel als mogelijk terug te keren naar hun eigen regio, waar zij in veiligheid, dichtbij eigen huis en haard en in hun eigen cultuur worden opgevangen.'⁴

Waar *Grenzen aan de opvang* er nog van uitgaat dat regionale opvang asielaanvragen overbodig maakt, is Kamerlid Malik Azmani in zijn Migratienota uit voorjaar 2015 stilliger: asielaanvragen zijn niet meer mogelijk als er veilige havens in de eigen regio van herkomst zijn 'en de Europese buitengrenzen gaan dan ook echt dicht'.⁵ Concreet betekent dit dat elke vreemdeling die aan de grens asiel aanvraagt, zal worden geweigerd. Het plan-Samsom, gepresenteerd door regeringspartij PvdA in januari 2016, voorziet eveneens in het terugsturen van asielzoekers met een veerboot, maar houdt anders dan de VVD de mogelijkheid open dat vluchtelingen vanuit de regio in Europa hervestigd kunnen worden.

Plannen Azmani en Samsom juridisch onhaalbaar

Volgens de VVD is het plan van regionale opvang in plaats van asiel in Europa 'effectief én juridisch uitvoerbaar.' De juridische haalbaarheid moet echter worden betwijfeld. Het weigeren van asielzoekers aan de grens staat op gespannen voet met het verbod op 'refoulement' dat geïntegreerd is in het verbod op martelen. 'Non-refoulement' is de kern van het vluchtelingenrecht en verbiedt staten vreemdelingen terug te sturen naar een land waar zij gevaar lopen onmenselijk of vernederend te worden behandeld. Bovendien sluit het verbod in dat vreemdelingen die asiel aanvragen aan de grens niet geweigerd mogen worden.⁶

Non-refoulement beschermt dus zowel vluchtelingen als asielzoekers en is de juridische waarborg van het morele recht asiel te zoeken en te worden toegelaten tot een asielprocedure. Dit is ook van toepassing indien asielzoekers teruggestuurd zouden worden naar een veilig land, bijvoorbeeld Turkije, zoals voorgesteld door Samsom. In 'M.S.S. v Belgium and Greece' (2011) en 'Hirsi Jamaa and others v Italy' (2012) oordeelde het Europees Hof van de Rechten van de Mens dat zelfs als een land in het algemeen veilig is (wat in het geval van Turkije overigens zeer twijfelachtig is) een asielzoeker nog altijd de kans moet hebben om te laten zien dat het voor hem of haar niet veilig is.

Bovendien voegde het Hof daar een met het oog op het plan-Samsom belangrijke overweging aan toe: het onderscheppen en terugsturen van vreemdelingen kan neerkomen op collectieve uitzetting indien het terugsturen niet gebaseerd is op een individuele beslissing waartegen de vreemdeling een rechtsmiddel kan inzetten.⁷ Het per kerende veerboot terugsturen van migranten of asielzoekers zonder dat er sprake is van een individuele toets of beslissing komt neer op een schending van het verbod op collectieve uitzetting van vreemdelingen zoals is neergelegd in artikel 4 in het Vierde Protocol bij het Verdrag tot de bescherming van de rechten van de mens.

Meer dan bescherming tegen oorlog en geweld

Maar niet alleen bij de juridische haalbaarheid van de plannen moeten kritische kanttekeningen worden gezet. Even kwetsuus is de impliciete vooronderstelling van de plannen van zowel VVD als PvdA. Namelijk dat de internationale verplichting jegens vluchtelingen er enkel in bestaat opvang en (fysieke) veiligheid te bieden tegen oorlog en geweld. Deze vooronderstelling motiveert ook de abjecte bewering dat Syrische vluchtelingen die vanuit Turkije naar Europa doorreizen hier geen vluchteling zijn, maar gelukszoeker. In Turkije waren ze immers al veilig.

De gedachte dat we vluchtelingen beschermen tegen vervolging, oorlogsgeweld of ernstige mensenrechtenschendingen getuigt echter van een gebrekkig inzicht in de doelstellingen van het Vluchtelingenverdrag. Het is daarom verstandig om ons te bezinnen op het uitgangspunt van het internationale beschermingsregime voor vluchtelingen en in herinnering te brengen waarvoor het Vluchtelingenverdrag ook alweer bedoeld is en wat de ambitie ervan is.

Om enigszins gewapend te zijn tegen de kritiek dat het Vluchtelingenverdrag verouderd is en niet geschikt voor het actuele vluchtelingenproblematiek, neem ik als vertrekpunt artikel 18 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, waarin het recht op asiel verankerd ligt. In het Handvest zijn de fundamentele rechten, vrijheden en beginselen vastgelegd die juridische verplichtingen opleggen aan lidstaten wanneer zij EU-recht uitvoeren, zoals bijvoorbeeld het Europees asielrecht. Het reflecteert dat de Europese Unie zichzelf niet langer alleen als interne markt, maar ook als een mensenrechtenvriendelijke gemeenschap ziet die op economische én sociale integratie gericht is. In het zelfbegrip van de EU als mensenrechtenvriendelijke gemeenschap is het recht op asiel dus een belangrijke norm.

Asiel: een vaag begrip

Dat is om twee redenen opvallend. In de eerste plaats is het Handvest het eerste juridisch bindende document waarin sprake is van een recht op asiel dat in ieder geval woordelijk verder strekt dan het recht asiel te zoeken als neergelegd in artikel 14 van de Universele verklaring van de rechten van de mens en dat, zoals we hierboven zagen, juridisch is gewaarborgd door non-refoulement.

In de tweede plaats is het opvallend omdat we – anders dan bij het recht asiel te zoeken dat begrepen wordt als het recht op toegang tot een asielprocedure waarin de vluchtelingenstatus al dan niet wordt toegekend – eigen-

lijk niet goed weten wat asiel is.⁸ Verschillende deskundigen op het gebied van asielrecht hebben er dan ook op gewezen dat artikel 18 linguïstisch vaag is en juridisch onduidelijk is.⁹

Deze conceptuele onduidelijkheid geldt niet alleen artikel 18 van het Grondrechtenhandvest, maar dateert van veel vroeger. Nadat in 1951 het VN-Vluchtelingenverdrag was aangenomen werden de voorbereidingen in gang

---

Vluchtelingen fysieke bescherming bieden is niet voldoende

---

gezet voor een tweede verdrag dat moest bijdragen aan de bescherming van onbeschermde personen in Europa, namelijk het Verdrag inzake territoriaal asiel.

Dit verdrag heeft echter nooit het levenslicht gezien. Eén van de redenen daarvoor was dat de internationale gemeenschap geen overeenstemming kon bereiken over een definitie van asiel. Een van de onderhandelaars, Atle Grahl-Madsen, die algemeen wordt gezien als de grondlegger van het vluchtelingenrecht, vertelt dat er weliswaar een algemeen gevoel was dat 'asiel' 'iets meer' was dan het recht asiel te zoeken en 'iets anders' dan bescherming tegen refoulement.¹⁰ Maar over waar dat 'meer' en 'anders' precies voor stond was men het na twintig jaar vergaderen, internationale conferenties en soebatten niet eens.

De internationale gemeenschap verkeert dus in opperste verwarring over wat toch een kernbegrip lijkt te zijn in het vluchtelingenrecht – te weten: asiel. Dat is vreemd, want een vluchteling verschijnt aan de grenzen van de staat allereerst als asielzoeker, dat wil zeggen als een vreemdeling die vraagt om asiel. Maar bij het ontbreken van een heldere definitie van asiel weten we dus niet precies wat de vreemdeling nu eigenlijk vraagt wan-

neer hij aan ons grens verschijnt en verzoekt om asiel.

Aangezien asiel een belangrijke norm is in het zelfbegrip van de EU als mensenrechtengemeenschap, is het zinvol om tot een begripsbepaling ervan te komen. Ik zal dat doen door met behulp van een rechtsfilosofische analyse de ambities van het Vluchtelingenverdrag te verhelderen.

Het is verleidelijk te denken dat asiel te maken heeft met bescherming. De vraag is alleen: bescherming waartegen? Hier komt een veelvoorkomende misvatting om de hoek kijken, waar niet alleen de VVD zich aan bezondigt, maar die door het hele publieke debat ademt. Maar al te vaak worden de juridische vluchtelingdefinitie en het vluchtelingenvraagstuk waarop de internationale gemeenschap een antwoord poogt te geven middels het Vluchtelingenverdrag door elkaar heen gehaald.

Het recht definieert een vluchteling als iemand die in zijn eigen land te vrezen heeft voor vervolging, of die slachtoffer dreigt te worden van een onmenselijke of vernederende behandeling of van willekeurige oorlogsgeweld. Kort gezegd: een vluchteling vlucht voor geweld, oorlog of ernstige mensenrechtenschendingen. De suggestie is dan dat internationale bescherming vluchtelingen vrijwaart van oorlog, geweld of ernstige mensenrechtenschendingen. De juridische definitie die ertoe dient om vluchtelingen te identificeren wordt tegelijkertijd gebruikt om het probleem te begrijpen.

De vluchteling als anomalie in de internationale rechtsorde

Deze misvatting is niet onschuldig. Een mogelijk gevolg is namelijk dat we aan onze juridische verplichtingen hebben voldaan indien we vluchtelingen fysieke bescherming en veiligheid bieden, bijvoorbeeld in de regio van herkomst. Het kan dus de opvatting motiveren dat zij 'daar' horen en niet 'hier.'

Het pleidooi voor opvang in de regio, of de heersende opinie dat Syrische vluchtelingen

in Turkije horen, onttrekt echter aan het zicht dat het internationale vluchtelingenbeschermingsregime niet de oorzaken van vluchtelingenstromen adresseert en ook niet een antwoord probeert te geven op de vraag waarom mensen vluchten. De redenen waarom iemand vlucht zijn relevant voor de juridische vluchtelingendefinitie op basis waarvan we identificeren wie een vluchteling is en bescherming krijgt en wie geen vluchteling is en derhalve niet beschermd wordt.

Het internationale beschermingsregime, dat zijn oorsprong vindt in het Vluchtelingenverdrag, adresseert daarentegen de situatie waarin mensen terecht komen nadat ze zijn gevlucht en de grens zijn overgegaan. Wie vlucht steekt nooit alleen een fysieke, geografische grens over. Door de grens over te gaan beweegt de vluchteling zich altijd ook buiten de juridische beschermingsrelatie die hem verbindt aan een staat.

Wie vlucht komt daarom buiten de grenzen van het recht te staan. De vluchteling — net zoals de staatloze — verschijnt om die reden in de internationale rechtsorde als een onbeschermd persoon.¹¹ Hij is een anomalie in de internationale rechtsorde, zo stelden de ontwerpers van het Vluchtelingenverdrag, omdat hij niet langer op de bescherming van zijn staat kan terugvallen en door geen recht beschermd wordt.¹²

De vluchteling wordt dus tot zorg van de internationale gemeenschap, niet omdat hij slachtoffer is van oorlog, geweld of vervolging — een lot dat hij immers deelt met de achterblijvers — maar omdat hij zonder bescherming is. Het Vluchtelingenverdrag ziet toe op het gebrek aan bescherming dat de vluchteling overvalt zodra hij zich bevindt buiten de juridische band die hem verbindt aan een staat.

Vrijheid altijd gebonden aan een plaats

Om tot een goed begrip te komen wat het betekent om buiten je eigen land als onbeschermd persoon te leven, is het noodzakelijk

om te kijken naar de positieve functie van grenzen.¹³ De politiek filosoof Hannah Arendt — zelf ooit het antisemitisme en nazisme in Europa ontvlucht — wijst ons op deze positieve functie in haar kritiek op het kosmopolitisme en wereldburgerschap.

Pleidooien voor een wereld zonder grenzen gaan eraan voorbij, stelt Arendt, dat de vrijheid van de één niet alleen door de vrijheid van de ander wordt begrensd en beperkt, maar ook altijd door de grenzen van een staat.¹⁴ Grenzen zijn nooit alleen geografische lijnen die een staat afbakenen van een andere staat, maar zijn altijd normatief in die zin dat zij een ruimte openen waarin vrijheid mogelijk is. Zonder grenzen is er geen orde en al helemaal geen rechtsorde.

Grenzen openen de ruimte waarin we ons in vrijheid kunnen bewegen en waar we, als burgers van een staat, rechten en vrijheden genieten. De plek waar je vrij bent en rechten geniet, is nooit zomaar een willekeurige plek. Het is de plek waar je kinderen geboren zijn en naar school gaan, waar je het land bewerkt, de doden begraaft, waar je een huis bouwt, werkt en meedoet. En dat nooit alleen, maar altijd samen met anderen. De plek waar je vrij bent en rechten geniet is kortom de plek waar je thuis bent en jezelf kunt zijn.

Wie we zijn wordt voor een groot deel bepaald door waar we zijn en hoe wij er zijn met anderen. De grenzen van een staat waarborgen deze plek. De belangrijke implicatie hiervan is dat het hebben en uitoefenen van rechten en vrijheden een juridisch gewaarborgde plek veronderstelt. Vrijheid is altijd gebonden aan een plaats.

Geen thuis

Deze interpretatie van Arendt helpt ons te begrijpen in welke situatie de vluchteling terecht komt nadat hij gevlucht is. Als we bedenken dat rechten en vrijheden altijd ruimtelijk begrensd zijn en dat deze begrenzing de mens als burger een juridisch gewaarborgde eigen plek geeft, beseffen we ten volle de betekenis

van het gebrek aan bescherming dat de vluchteling overvalt zodra hij de grens overgaat. Hij verliest niet alleen de bescherming van zijn staat, maar ook en vooral een eigen plek die gewaarborgd is en waar hij thuis is.¹⁵

In zijn herinneringen aan zijn eigen vluchtelingervaring beschrijft holocaustoverlevende Jean Améry wat het betekent om een eigen plek te verliezen. De meest indringende ervaring van vluchteling zijn, aldus de van oorsprong Oostenrijkse Améry, is dat je niemand en nergens meer bent: 'Ich war kein Ich mehr und lebte nicht in einem Wir.'¹⁶ En het is een eigen plek waarnaar hij zocht: 'Denn der Mensch braucht Heimat. Wieviel? [...] Er braucht viel Heimat, mehr jedenfalls, als eine Welt von Beheimateten, deren ganzer Stolz ein kosmopolitischer Ferienspaß ist, sich träumen läßt [...]. Was bleibt, ist die nüchternste Feststellung: Es ist nicht gut, keine Heimat zu haben.'¹⁷

Het is tegen deze achtergrond dat we het verzoek om asiel moeten begrijpen. Wanneer de vluchteling aan onze grenzen verschijnt en verzoekt om asiel, vraagt hij niet alleen (fysieke) bescherming, maar bovenal een eigen plek die juridisch gewaarborgd is. Asiel heeft dus niet alleen betrekking op bescherming, maar bovenal op de plek waar bescherming geboden wordt. Juist omdat het waarborgen van een eigen plek wezenlijk is, betekent het geven van asiel dat je vooruitloopt op de mogelijkheid dat vluchtelingen opnieuw zullen wortelen – en zullen blijven.

Een nieuw vertrekpunt

In het licht van de doelstellingen van het Vluchtelingenverdrag moeten we asiel, vastgelegd als een recht in artikel 18 van het Grondrechtenhandvest, begrijpen als het bieden van een eigen plek die juridisch gewaarborgd is en waar de rechten die volgen uit de vluchtelingenstatus uitgeoefend kunnen worden.

Een realistisch antwoord op de huidige vluchtelingen crisis kan dit als vertrekpunt nemen. Concreet betekent dit dat tegenover te-

rugkerende pleidooien voor het intensiveren van regionale opvang van vluchtelingen het bieden van asiel wordt verdedigd als een kernwaarde van een Europa dat zichzelf begrijpt als een mensenrechtengemeenschap.

Daarnaast dient duidelijk te worden gemaakt dat opvang in de regio neerkomt op opvang in vluchtelingenkampen die op geen enkele manier in staat zijn vluchtelingen een

---

Denken dat de grenzen hermetisch afgesloten kunnen worden berust op een mythe

---

eigen plek te bieden waar ze vrij en in rechten leven. Investeren in regionale opvang mag nooit ten koste gaan van het bieden van asiel in Europa, omdat de hekken rondom een vluchtelingenkamp niet de ruimte openen waar vrijheid en rechten heersen, maar waar zich veeleer de absolute non-plaats manifesteert.

Tot slot moet voor het voetlicht worden gebracht dat de ontvangst van (erkende) vluchtelingen meer betekent dan alleen opvangen: een land dat asiel biedt loopt vooruit op de mogelijkheid dat vluchtelingen blijven. De politiek zal daarom een doordacht integratiebeleid van vluchtelingen moeten vormgeven en uitvoeren, gericht op het terugwinnen van eigenwaarde en een gevoel bij de samenleving te horen. Zodat een vluchteling weer 'ik' kan zeggen en uiteindelijk ook 'wij.'

Het beschermen van vluchtelingen is een juridische verplichting die moreel is geïnspireerd. Maar het berust ook op welbegrepen eigenbelang. Het is een mythe te denken dat de buitengrenzen bewaakt kunnen worden zodat er geen vluchteling meer binnenkomt. Gegeven dat grenzen vluchtelingen niet tegenhouden en zij zullen blijven komen,

moeten we ons realiseren dat we het ons niet kunnen veroorloven grote aantallen mensen zonder enige vorm van bescherming op ons grondgebied te hebben. De internationale be-

scherming is precies bedoeld om de chaos en wanorde te voorkomen die zouden ontstaan wanneer grote groepen mensen buiten de kaders en grenzen van het recht leven.

Noten

- 1 N. Oudejans (2011), *Asylum. A philosophical inquiry into the international protection of refugees*, dissertatie Tilburg University.
- 2 P. Scheffer (24-10-2015), 'De exodus en ons geweten', in: *NRC Handelsblad*.
- 3 VVD (2015), *Grenzen aan de opvang*, p. 2.
- 4 Ibidem, p. 4.
- 5 M. Azmani (2015), *De (buiten) grenzen van Europa. Migratienota*, p. 6.
- 6 UN High Commissioner for Refugees (UNHCR) (2001), *The Scope and Content of the Principle of Non-Refoulement: Opinion [Global Consultations on International Protection/Second Track]*, p. 214; G. Goodwin-Gill & J. McAdam (2007), *The Refugee in International Law*, Oxford: Oxford University Press, pp. 307-8; J. Hathaway (2005), *The Rights of Refugees under International Law*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 315; V. Moreno Lax (2008), 'Must EU Borders have Doors for Refugees? On the Compatibility of Schengen Visas and Carriers' Sanctions with the EU Member States' Obligations to Provide International Protection for Refugees', in: *European Journal of Migration Law*, Vol. 10, p. 330; M. den Heijer (2012), *Europe and Extraterritorial Asylum*, Oxford: Hart Publishers, p. 141.
- 7 M. den Heijer (2013), 'Reflections on Refoulement and Collective Expulsion in the Hirsi Case', in: *International Journal of Refugee Law*, Vol. 25, No. 2, p. 284; Moreno Lax, V. (2012), 'Hirsi Jamaa and Others v Italy or the Strasbourg Court versus Extraterritorial Migration Control?', in: *Human Rights Law Review*, Vol. 12, No. 3, pp. 589-91.
- 8 D. Kennedy (1986), 'International Protection of Refugees', in: *Human Rights Quarterly*, p. 41.
- 9 G. Noll (2005), 'Seeking Asylum at Embassies: A Right to Entry under International Law?', in: *International Journal of Refugee Law*, Vol. 17, No. 3, p. 548; Goodwin-Gill & McAdam, *The Refugee in International Law*, p. 358.
- 10 A. Grahl-Madsen (1980), *Territorial Asylum*, Stockholm/London: Almqvist & Wiksell International, 1, p. 50.
- 11 Oudejans, *Asylum*, pp. 45-53.
- 12 Communication from the International Refugee Organization to the Economic and Social Council (1949), geciteerd in Hathaway (2005), pp. 84, 85.
- 13 H. Lindahl (2004), 'Finding Place for Freedom, Security and Justice. The European Union's Claim to Territorial Unity,' in: *European Law Review* 29 (3), pp. 462-3.
- 14 H. Arendt (1968), *Men in Dark Times*, p. 81.
- 15 N. Oudejans (2014), 'The Right to Have Rights as the Right to Asylum', in: *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2014 (43) 119, p. 20.
- 16 J. Améry (1970), *Jenseits von Schuld und Sühne. Bewältigungsversuche eines Überwältigten*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, p. 58.
- 17 Ibidem, p. 76.